

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1963

*"Liten kvällsmusik i herrgårdsmiljö."
Från en konsert i Skogaholm på Skansen
den 14 juni 1962.
Foto Studio Antoni & Geblin.*

Redaktion:

GÖSTA BERG • SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar ett utsnitt ur en miniatyr av J. H. Schildt med de svenska drabanterna invecklade i handgemäng med sachsiska trupper i röda uniformer under övergången av Düna år 1701. Se Erik Andréns och Alf Åbergs uppsats Arvid Horns trofétavlor och övergången av Düna i denna årsbok.

La couverture en couleur représente un fragment d'une miniature de J. H. Schildt: Le passage de la Duna en 1701, avec la troupe des trabans suédois aux prises avec les troupes saxonnes aux uniformes rouges. — Voir dans ce même volume les explications de MM. Erik André et Alf Åberg: Les deux tableaux ornés de trophées d'Arvid Horn et le passage de la Duna.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1963

Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

Färgbilden av guldterrinen framställd hos Esselte AB

DEN NYA ORGELN I SEGLORA KYRKA PÅ SKANSEN

Några dagar före jul avslutades restaureringen av 1700-talsorgeln från Films kyrka i Uppland, som efter närmare 33 år i Nordiska museets hall nu överförs till Seglora kyrka. År 1959 beslöts, att orgeln efter istandsättning skulle ersätta kyrkans tidigare båda bristfälliga orgelverk. Arbetet anförtroddes åt orgelbyggarna bröderna Moberg i Sandviken. Kontrollant och avsynare har varit domkyrkoorganisten Gotthard Arnér, Stockholm.

Orgeln byggdes 1777 av stolmakaren och orgelfabrikören Jonas Ekengren i Stockholm. Ekengren föddes 1736 i Närke och erhöll 1760 privilegium att under hallrätt bedriva stolmakeri i Stockholm, där han 1772 blev borgare. 1780 övergick han från hallrätt till skrå.

Ekengren började tidigt ägna sig åt orgelbyggeri. Han färdigställde 1766 en orgel i Vallentuna kyrka, varpå följde en allt livligare verksamhet på detta område. Snart var han den mest anlitade orgelbyggaren i ärkestiftet och hade vid sin död 1793 byggt mer än 30 större och mindre orgelverk, av vilka numera endast tre eller fyra är bevarade. Någon orgelbyggarexamen genomgick han aldrig, trots att sådan var påbjuden enligt lag. Att han trots detta obeivrat fick fortsätta sin verksamhet, var en följd av den stora efterfrågan på orglar och den relativa bristen på examine-rade orgelbyggare.

Under tiden förde hans stolmakeriverkstad en mera blygsam tillvaro. Helt upphörde han dock aldrig med sitt egentliga yrke, ty vid hans död fanns i stolmakarverkstaden "2 $\frac{1}{2}$ dussin färdig-gjorda korgstolar" och två dussin under arbete. Några stolar som med säkerhet kan attribueras till Ekengren är för närvarande inte kända.

Filmorgeln tillhör Ekengrens tidigare verk och är ett gott exempel på hans orgelbyggeri, som i tekniskt hänseende har sina brister,

men som musikaliskt är av hög klass. Betecknande för hans okonventionella idéer är att han förutom stämman Principal 4, som vanligen står i fasaden i verk av denna typ, även har satt in en del pipor ur Kvinta 3 bland fasadpiporna, sannolikt av estetiska skäl. Han har inte heller varit rädd att använda en i svenskt samtida orgelbyggeri ovanlig stämma, nämligen Salcional 4. Då tonsättaren och organisten i Klara församling i Stockholm, Henrik Philip Johnsen avsynade instrumentet, gav han emellertid både orgeln och orgelbyggaren de bästa vitsord. Hans utlåtande är även av stort värde för kännedomen om orgelns ursprungliga disposition.

”Undertecknad har på anmodan genomsemt och inventerat det af Directeuren herr Jonas Ekegren för Films kyrka [byggda orgelverk], om följande stämmor:

Principal	4 fot
Gedact	8 fot
Salzional	4 fot halfweradt
Quinta	3 fot
Octava	2 fot
Mixtur	2 chor

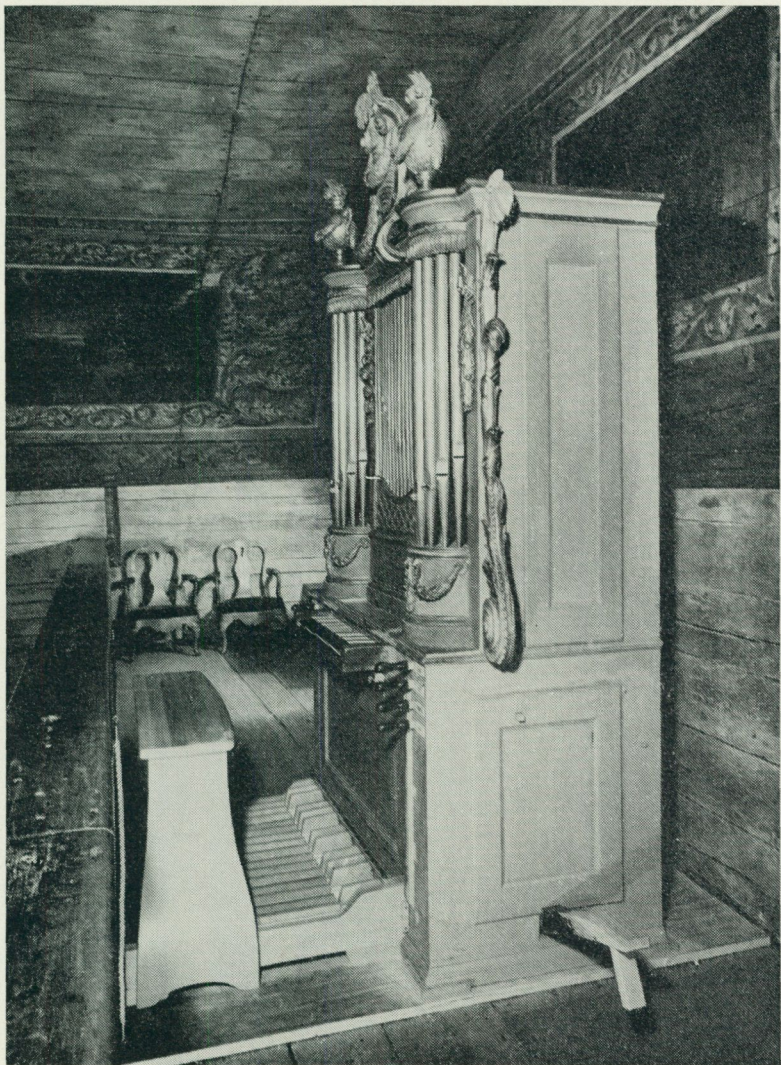
Och funit detta wackra Wercket i anseende till dess waracktige byggnad, tillräckligt wäder, samt en god Temperatur, ljufligt ljud, så wäl i de starka som swaga stämmor aldeles wäl giordt, så at dena skickelige Mästaren anwändt all flit. Hwilcket härmed attesteras af Hinr: Phil: Johnsen.

Kongl hofkapell Mästare. Organist i St^æ Claræ förs: samt Ledamot wid den Kongl Musicaliska Academien och därjemte dess Archivarius.

Stockholm d. 4 May 1777.”

Orgeln har bevarats i så gott som ursprungligt skick med undantag av ett stämbyte 1858, varvid den då omoderna mixturen utbyttes mot en romantisk stämma, Vox candida 8. Ändringen gjordes av organisten Wesslin i Leufsta, och stämman har på grund av sin goda klang och stora användbarhet bibehållits vid restaureringen 1963.

År 1872 ansågs orgeln dock så bristfällig, att den slopades och överfördes till kyrkskolan i Film. Den användes där till 1908, då

Orgeln från Films kyrka i Uppland — utförd 1777 av orgelbyggaren Jonas Ekengren i Stockholm — på sin nya plats i Seglora kyrka på Skansen efter att ha genomgått en instrumental restaurering.

den av Nordiska museet förvärvades från dåvarande ägaren, skollärare E. Tranberg. Orgeln uppsattes 1929 i Nordiska museets hall av organisten Gustaf Kruse och var ännu 1962 fullt spelbar så när som på två stämmor, som tagits ur och magasinierats.

Liksom flera av Ekengrens orglar har Filmorgeln en mycket elegant fasad, vars skulpterade och förgyllda dekor är av anmärkningsvärt hög kvalitet. Av kyrkans räkenskaper framgår, att den utförts av bildhuggarna Carl Kjempe och Johan Österberg i Stockholm. Den förre utförde 1787 balustradens ornament på den av Palmstedt ritade orgelläktaren i Storkyrkan. Några andra arbeten av deras hand är hittills inte kända. Sannolikt hade de gemensam verkstad med Österberg som ledare. Han avled i goda ekonomiska omständigheter 1793, fyra år efter sin kompanjon, som dog utblottad. Österberg sörjde dock för hans änka genom att till henne testamentera avkastningen av mer än halva sin förmögenhet.

Då församlingen skulle välja bildhuggare för orgelfasaden, torde det ha fallit sig naturligt att vända sig till Johan Österberg, vars hela släkt var bosatt i Films socken. Det är emellertid omöjligt att fastställa, vilken av de båda som är huvudansvarig för arbetet. Förgyllningen utfördes av Matthias Lagberg, vilken i egenskap av förgyllare tycks ha varit knuten till verkstaden.

Då orgeln efter nittio år åter skulle tagas i bruk i en kyrka, blev en genomgripande restaurering ofrånkomlig. På grund av den väntade betydande förslitningen i Seglora kyrka, ansåg man sig härvid nödsakad att ersätta en stor del av den ursprungliga, tämligen amatörmässiga och bräckliga mekaniken med nykonstruktioner. Alla ändringar har dock noggrant dokumenterats genom uppmätningar och fotografier och utbytta delar tillvaratagits.

Trakturmekaniken har till stor del förnyats och fått en stabilare konstruktion. Den primitiva bihangspedalen har fått en helt ny mekanik av annan konstruktion samt en ny pedalklav. I samband härmed utökades pedalomfånget. Spelbordet är oförändrat, men tangenternas beläggning har förnyats. Väderlådan har tätats och konserverats och bälgen försetts med nytt skinn. En elektrisk fläkt är placerad utanför orgelhuset.

Pipverket var tämligen väl bevarat och endast några få pipor har måst nytillverkas. För att möjliggöra en skonsam stämning har den bräckligt konstruerade stämman Salicett 4 försetts med stämlock.

Orgeln var tidigare stämd i ursprunglig kortonshöjd, en halvton över normal tonhöjd. Av kyrkomusikaliska skäl har det ansetts nödvändigt att justera stämningen till ungefärlig normal tonhöjd. Detta innebar tyvärr vissa ingrepp. För att undvika en genomgående tillskarvning av pipverket har piporna flyttats en halvton uppåt och en pipa i varje stämma nytillverkats.

Orgelfasad och orgelhus är oförändrade. Vissa mindre skador på fasadens skulpterade dekor har reparerats av orgelbyggarna. På baksidan har orgeln försetts med två nya luckor i stället för de tidigare, icke ursprungliga.

Efter den skickligt utförda restaureringen har Seglora kyrka fått en orgel, som i klangskönhet och praktisk funktionsduglighet torde motsvara de högsta krav.

Reine Unnerbäck

Zusammenfassung

Die neue Orgel in der Seglora-Kirche auf Skansen.

In den Jahren 1917—18 wurde im Freilichtmuseum eine verlassene, im 18-ten Jahrhundert im Kirchspiel Seglora in Västergötland erbaute Holzkirche aufgeführt. Dieselbe wird nunmehr fleissig zu Gottesdiensten und Hochzeiten angewendet. Die Kirche hat jetzt ein neues Orgelwerk erhalten. Dieses wurde ursprünglich für die Kirche in Film in Uppland 1777 gebaut, jedoch schon 1872 als Kirchenorgel ausrangiert. Der Erbauer der Orgel war Jonas Ekengren, der in Stockholm in den Jahren 1766—93 tätig war. Die Skulpturen der Orgelfassade und die Vergoldung wurden in einer Bildhauerwerkstatt, auch in Stockholm, ausgeführt. Der Verfasser berichtet über die Herstellung der Orgel und über die Eingriffe, welche im Mechanismus und in der Intonation von dem Restaurator jetzt gemacht werden mussten.